

Sygn. akt XV Ca 543/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 18 lipca 2014 r.

Sąd Okręgowy w Poznaniu Wydział XV Cywilny Odwoławczy

w składzie:

Przewodniczący: SSO Michał Wysocki (spr.)

Sędzia: SO Jolanta Borkowicz-Grygier

Sędzia: SO Arleta Lewandowska

Protokolant: prot. sąd. Agata Lipowicz

po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 18 lipca 2014 r. w Poznaniu

sprawy z powództwa M. S. przeciwko E. Z.

o zapłatę oraz sprawy z powództwa M. B. przeciwko E. Z. o zapłatę

na skutek apelacji wniesionej przez pozwaną

od wyroku Sądu Rejonowego Poznań-Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu

z dnia 16 grudnia 2013 r.

sygn. akt I C 239/12

oddala apelację.

/-/ J. Borkowicz-Grygier /-/ M. Wysocki /-/ A. Lewandowska

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 16 grudnia 2013r. Sąd Rejonowy Poznań – Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu, w sprawie I C 239/12 z powództwa M. S. przeciwko E. Z. o zapłatę i sprawy z powództwa M. B. przeciwko E. Z. o zapłatę, zasądził od pozwanej na rzecz powódki M. S. kwotę 17.949,50zł z ustawowymi odsetkami od dnia 11 kwietnia 2012r. do dnia zapłaty (pkt 1); w pozostałym zakresie powództwo M. S. oddalił (pkt 2); zasądził od pozwanej na rzecz powódki M. B. kwotę 5.983,16zł z ustawowymi odsetkami od dnia 25 maja 2012r. do dnia zapłaty (pkt 3); w pozostałym zakresie powództwo M. B. oddalił (pkt 4); koszty procesu rozdzielił stosunkowo obciążając nimi w 28/100 powódki i w 72/100 pozwaną (pkt 5), pozostawiając rozliczenie kosztów procesu referendarzowi sądowemu (pkt 6).

Wydając powyższe rozstrzygnięcie Sąd Rejonowy ustalił następujący stan faktyczny:

Postanowieniem tut. Sądu z dnia 27 lutego 2012r. stwierdzono, iż spadek po zmarłej 23 lutego 2009r. w P. S. S. (1) na podstawie ustawy nabyli: jej dzieci M. S. i S. E. K. Z. - każda z nich w 1/2 części oraz jej wnuki: D. W. z.d P., M. B. z.d P. oraz W. P. - każde z nich w 1/9 części. Postanowienie z dnia 27 lutego 2012r zostało sprostowane z urzędu postanowieniem z dnia 17 sierpnia 2012r. w zakresie ułamków w ten sposób, że w miejsce ułamka 1/2 wpisano ułamek 1/3.

Umową darowizny z dnia 12 listopada 2003r. sporządzoną w formie aktu notarialnego w kancelarii notarialnej przed notariuszem W. M., spadkodawczyni S. S. (1) oświadczyła, iż daruje swojej córce - E. Z. lokal mieszkalny, nr (...), znajdujący się w P., przy ulicy (...), o pow.32,20 m⁽²⁾ dla którego Sąd Rejonowy w P. prowadzi księgę wieczystą Kw. nr (...). W umowie przewidziano prawo nieodpłatnego użytkowania lokalu będącego jej przedmiotem, na rzecz S. S. (1). Prawo to ustanowiono na 22 lata (§ 4 umowy).

Lokal mieszkalny jest położony na IV piętrze w budynku wielolokalowym. Mieszkanie składa się z jednego pokoju, łazienki, kuchni i korytarza. W chwili dokonywania darowizny na podłodze w pokoju znajdował się parkiet, ściany były wyłożone tapetą pomalowaną na biało. Pokój ma powierzchnię 16m² było w nim plastikowe okno. W kuchni na podłodze znajdowała się wykładzina, na ścianach do połowy ich wysokości była lamperia, powyżej niej ściany były pomalowane. W kuchni nie było płytek. Okno było drewniane. W łazience na podłodze były płytki, ściany były pomalowane, do połowy znajdowała się lamperia, a powyżej były pomalowane farbą. W łazience znajdowała się wanna. Toaleta była połączona z łazienką. Na korytarzu ściany były pokryte tapetą na podłodze znajdowała się wykładzina PCV.

W dniu 5 stycznia 2009r. w mieszkaniu doszło do pożaru. Po pożarze pozwana przeprowadziła prace remontowe.

Wartość prawa odrębnej własności lokalu mieszkalnego nr (...) położonego w P. przy ul. (...) według stanu na dzień 12 listopada 2003r. a według cen aktualnych wynosi 125.387zł.

Wartość prawa użytkowania przez okres 22 lat lokalu mieszkalnego wynosi 50.472zł. Przy uwzględnieniu faktycznego zakresu użytkowania wartość prawa użytkowania w/w lokalu mieszkalnego wynosi 17.690zł.

Wartość dokonanej darowizny przy uwzględnieniu rzeczywiście wykonywanego użytkowania wynosi 107.697zł (125.387zł - 17.690zł).

Darowany przez spadkodawczynię składnik majątku był jedynym wartościowym składnikiem majątku S. S. (1). Spadkodawczyni nie miała innego majątku. Powódka M. S. nie otrzymała od swej matki żadnej darowizny. Darowizny nie otrzymała również matka powódki M. K. P. zmarła przed spadkodawczynią. Żadnej innej darowizny, poza przekazaniem jej lokalem mieszkalnym, nie otrzymała również pozwana E. Z..

Powyższy stan faktyczny Sąd Rejonowy ustalił na podstawie zgromadzonych w sprawie dokumentów, a także zeznań powódek M. S., M. B. oraz pozwanej E. Z.. Sąd ten dokonał ustaleń faktycznych także w oparciu o opinię biegłego z dziedziny (...), którą uznał za wiarygodną i w pełni przydatną dla potrzeb rozstrzygnięcia niniejszej sprawy. Sąd I instancji pominął wniosek pozwanej o zwrócenie się do Państwowej Straży Pożarnej o przekazanie kopii dokumentów związanych z prowadzeniem akcji gaśniczej w dniu 5 stycznia 2009r w mieszkaniu przy ul (...) w P., albowiem okoliczność ta nie miała istotnego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy.

Na podstawie tak ustalonego stanu faktycznego, Sąd Rejonowy dokonał następujących rozważań prawnych:

Poza sporem w niniejszej sprawie pozostawało, że zarówno pozwana E. Z. jak i powódki M. S. i M. B. należą do spadkobierców ustawowych S. E. Z. i M. S. jako jej córki, powódka M. B. jako wnuczka spadkodawczyni. Nie budziło również wątpliwości, że przed śmiercią spadkodawczyni – S. S. (1) rozporządziła swym majątkiem, darując lokal mieszkalny, nr (...), znajdujący się w P., przy ulicy (...), o powierzchni 32,20 m² pozwanej E. Z..

Podstawy prawnej żądań powódek należy poszukiwać w treści art. 991 kc. W niniejszej sprawie bezspornym było, iż powódki należą do kręgu osób wymienionych w treści 991 kc, jako uprawnione do domagania się należnego im zachowku. Z twierdzeń podniesionych w toku procesu w szczególności zeznań pozwanej i powódek wynikało, że na dzień otwarcia spadku po S. S. (1) nie znajdowały się w nim żadne wartościowe przedmioty. Jedynym wartościowym składnikiem majątku spadkodawcy był w/w lokal mieszkalny, którym spadkodawczyni

rozporządziła w formie darowizny. Brak majątku spadkowego nie wyłącza możliwości dochodzenia zachowku przez spadkobiercę koniecznego, jeżeli zachodzą podstawy do zaliczenia przysporzeń i darowizn zdziałanych przez spadkobiercę. Wówczas bowiem sama ich wartość stanowić może podstawę obliczenia zachowku. Przy obliczaniu wysokości zachowku należy ustalić czystą wartość spadku. Wartość ta, to różnica między wysokością aktywów wchodzących w skład spadku a wysokością długów spadkowych. Punktem odniesienia przy ustalaniu stanu czynnego spadku dla potrzeb obliczenia wysokości należnego zachowku może być jedynie chwila otwarcia spadku będąca chwilą śmierci spadkodawcy (art. 922§1, art. 924 i 925 kc). Kwestie obliczania substratu zachowku, stanowiącego podstawę wyliczenia należnego zachowku określa także przepis art. 993 kc, zgodnie z którym przy obliczaniu zachowku dolicza się m.in. darowizny dokonane przez spadkodawcę. Nie dolicza się do spadku drobnych darowizn, zwyczajowo w danych stosunkach przyjętych, ani dokonanych przed więcej niż dziesięciu laty, licząc wstecz od otwarcia spadku, darowizn na rzecz osób nie będących spadkobiercami albo uprawnionymi do zachowku (art. 995§1 kc). Z przytoczonego uregulowania należy wywieść, że darowizny uczynione na rzecz spadkobierców oraz osób uprawnionych do zachowku są doliczane do spadku bez względu na czas ich dokonania. W świetle przywoływanych przepisów należy dojść do wniosku, że darowizna dokonana przez spadkodawczynię M. S. na rzecz córki E. Z. – będącego jego spadkobiercą ustawowym podlegała zaliczeniu na substrat zachowku, stanowiący podstawę obliczeń wysokości ewentualnie służącego zachowku.

Zgodnie z treścią art. 995 kc wartość przedmiotu darowizny oblicza się według stanu z chwili jej dokonania, a według cen z chwili ustalania zachowku. Zgodnie z treścią § 38 pkt. 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 września 2004r. w sprawie wyceny nieruchomości oraz sporządzania operatu szacunkowego (Dz. U. Nr 207, poz. 2109 ze zm.) przy określaniu wartości nieruchomości uwzględnia się obciążenia nieruchomości ograniczonymi prawami rzeczowymi, jeżeli wpływają one na zmianę tej wartości. Ponadto zgodnie z pkt 2 w/w przepisu przy określaniu wartości nieruchomości obciążonej ograniczonym prawem rzeczowym jej wartość pomniejsza się o kwotę odpowiadającą wartości tego prawa, równej zmianie wartości nieruchomości, spowodowanej następstwami ustanowienia ograniczonego prawa rzeczowego. Wobec powyższego należało przy obliczaniu wartości dokonanej darowizny, ustalanej przecież według stanu z chwili jej dokonania uwzględnić fakt, że przedmiot otrzymanej przez pozwanego darowizny, został obciążony prawem nieodpłatnego użytkowania na rzecz spadkodawcy - S. S. (1). W ocenie Sądu Rejonowego ustaloną wartość darowizny według stanu na dzień dokonania a cen obecnych należało umniejszyć o wartość prawa nieodpłatnego użytkowania. Dodatkowo wskazać należy, że dokonując umniejszenia należało uwzględnić rzeczywisty a nie hipotetyczny (ustalony w umowie) czas wykonywania użytkowania.

Wartość przedmiotu darowizny, wyliczona przez biegłego sądowego z zakresu wyceny nieruchomości, z uwzględnieniem obciążenia go bezpłatnym i dożywotnim użytkowaniem wyniosła 107.697zł, i taka kwota stała się podstawą do wyliczenia należnego powódkom zachowku.

Nie zasługiwała na uwzględnienie argumentacja pozwanej, że skoro spadkodawczyni nie pozostawiła testamentu a dziedziczenia następowało według porządku ustawowego, to brak podstaw do występowania z roszczeniami dotyczącymi zachowku. Roszczenie z tytułu zachowku służy także w przypadku spadkobrania ustawowego, gdy na skutek rozporządzenia przez spadkodawcę swym majątkiem w drodze darowizn podlegających zaliczeniu na schedę spadkową spadkobierca ustawowy nie otrzymał w drodze dziedziczenia należnego mu udziału w spadku. W takiej sytuacji z roszczeniem o zachówek należy wystąpić przeciwko osobie, która otrzymała darowiznę zaliczaną na schedę spadkową.

Sąd I instancji nie uwzględnił podnoszonej przez pozwaną argumentacji, że wykup lokalu przez jej matkę od Miasta P. nastąpił ze środków przez nią przekazanych. W pierwszej kolejności należy wskazać, że pozwana nie wykazała wartości rzekomo przekazanej kwoty – zarówno pozwana E. Z. jak i powódka M. S. wskazywały, że wykup lokalu nastąpił za kwotę „około” 10.000zł. Brak precyzyjnego wskazania tej kwoty uniemożliwił przyjęcie ponad wszelką wątpliwość, że właśnie tę kwotę przeznaczono na wykup mieszkania. Ponadto pozwana reprezentowana przez pełnomocnika, sygnalizując taki fakt nie wskazała czy i ewentualnie w jaki sposób domaga się uwzględnienia przekazania kwoty spadkodawczyni w ramach zgłaszanych roszczeń o zachówek

Powódce M. S. przypada udział spadkowy wynoszący 1/3. Biorąc powyższe pod uwagę, należy wskazać, jako że wartość masy spadkowej po zmarłej S. S. (1) łącznie opiewała na kwotę 107.697zł, przysługujący M. S. zachówek od tej kwoty w myśl art. 991 kc, należało obliczyć dzieląc tę kwotę przez trzy, a następnie przez dwa. W związku z powyższym łączna kwota zachowku należnego powódce M. S. jest zatem równa. 17.949,50zł i taka kwota została zasądzona na rzecz powódki M. S. w pkt. 1 wyroku.

Powódce M. B. przypada udział spadkowy wynoszący 1/9. Biorąc pod powyższe uwagę, należy wskazać, jako że wartość masy spadkowej po zmarłej S. S. (1) łącznie opiewała na kwotę 107.697zł, przysługujący M. B. zachówek od tej kwoty w myśl art. 991 kc, należało obliczyć dzieląc tę kwotę przez 9 a następnie przez dwa. W związku z powyższym łączna kwota zachowku należnego powódce jest zatem równa 5.983,16zł i taka kwota została zasądzona na rzecz powódki M. B. w pkt. 3 wyroku.

W niniejszej sprawie nie zachodzi przesłanka ograniczająca odpowiedzialność pozwanej określona w art. 999 kc. Pozwana jest osobą uprawnioną do zachowku (dziedziczący z ustawy zstępny spadkodawcy) jednakże ewentualnie należny mu zachówek to kwota 17.949,50zł. Zatem nadwyżka nad należny jej zachówek w zakresie, której istnieje jej obowiązek ewentualnej zapłaty zachowku innym do tego uprawnionym to kwota 89.747,50zł.

O odsetkach ustawowych Sąd Rejonowy orzekł w oparciu o treść art.481§1 kc i art. 455 kc. Odsetki ustawowe należało zasądzić od dnia następnego po doręczeniu pozwu tj. odpowiednio od 11 kwietnia 2012r. od świadczenia zasądzanego na rzecz M. S. i od 25 maja 2012r. od świadczenia zasądzanego na rzecz M. B.

W pozostałym zakresie powództwa M. S. i M. B. podlegały oddaleniu, o czym orzeczono w pkt. 2 i 4 wyroku.

Sąd Rejonowy na podstawie art. 100 kpc rozdzielił koszty procesu stosunkowo obciążając nimi powódki w 28/100 a pozwaną w 72/100. Na podstawie art. 108 kpc rozliczenie kosztów procesu pozostawiono referendarzowi sądowemu.

Z powyższym rozstrzygnięciem nie zgodziła się pozwana E. Z., która złożyła apelację, zaskarżając je w części tj. co do pkt. 1, 3, 5 i 6. Sądowi I instancji pozwana zarzuciła:

1) naruszenie art. 233 kpc poprzez nieuwzględnienie całości zebranego materiału dowodowego, a mianowicie pominięcie okoliczności przyznanej przez powódki, iż środki finansowe na zakup mieszkania pochodzą od pozwanej;

2) naruszenie art. 993 kc poprzez jego błędne zastosowanie polegające na przyjęciu, iż darowizna dokonana przez spadkodawczynię powódek na rzecz córki E. Z. podlega zaliczeniu na substrat zachowku;

3) naruszenie art. 1039 kc w związku z art. 1040 kc poprzez jego niezastosowanie w sytuacji gdy okoliczności sprawy wskazują, że:

- w sprawie mamy do czynienia z dziedziczeniem ustawowym;

- darowizna przewyższała wartość schedy spadkowej i w związku z treścią art. 1040 kc pozwana zwolniona była z obowiązku zwrotu powódkom nadwyżki, co jednocześnie oznacza, że pozwana nie powinna być uwzględniona przy dziale spadku, a także darowizna nie powinna być uwzględniona przy dziale spadku (art. 1040 zd. 2 kc);

- zamiarem spadkodawczyni było zwolnienie darowizny otrzymanej przez pozwaną z obowiązku zaliczenia.

Z uwagi na powyższe zarzuty pozwana wniosła o zmianę zaskarżonego wyroku w pkt. 1 i 3 poprzez oddalenie obu powództw, również co do zasądzonych tam kwot; zasądzenie od powódek na rzecz pozwanej kosztów postępowania w I i II instancji, w tym kosztów zastępstwa procesowego wg norm przepisanych; ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi I instancji.

Sąd Okręgowy zważył co następuje:

Podstawą rozstrzygnięcia sprawy był materiał dowodowy zgromadzony w toku postępowania przed Sądem Rejonowym – strony nie domagały się w postępowaniu apelacyjnym przeprowadzenia dalszych dowodów, a Sąd Okręgowy nie znalazł podstaw do dopuszczenia dowodów z urzędu. Kwestionując stan faktyczny ustalony w zaskarżonym wyroku apelująca ograniczyła się do zarzutu, że „pominięto okoliczność przyznaną przez powódki, iż środki finansowe na zakup mieszkania pochodzą od pozwanej”. Od razu zauważyć trzeba, że nawet dokonanie sugerowanego przez pozwaną ustalenia mogłoby jedynie mieć wpływ na ocenę zgodności żądania zachowku z zasadami współżycia społecznego (wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 9 października 1997r. I ACa 487/97, LEX nr 1278122), w szczególności w ewentualnej trudnej sytuacji materialnej pozwanej. Takiej trudnej sytuacji materialnej pozwanej postępowanie dowodowe nie wykazało, także brak podstaw do uznania (tak jak to podnosi pozwana), że okoliczność pochodzenia środków na zakup mieszkania był bezsporny. Wypada zatem przypomnieć, że kwestia ta pojawiła się dopiero na rozprawie w dniu 2 grudnia 2013r. i pozwana w swych zeznaniach (k.182) podniosła, że do wykupu lokalu doszło w 2001r. i nie potrafiła wskazać za jaką kwotę ten wykup nastąpił. Następnie podała jednak (k.182), że przekazała ona matce kwotę około 10 tysięcy złotych i za taką kwotę doszło do wykupu, a nie otrzymała ona z powrotem od matki żadnych pieniędzy. Na potwierdzenie swych twierdzeń pozwana (reprezentowana przez adwokata) nie przedstawiła żadnych dalszych dowodów (umowa kupna mieszkania, likwidacja polisy ubezpieczeniowej, z której środki na wykup miały pochodzić) wobec czego uznać trzeba, że przedstawione przez nią dowody nie uzasadniają jej twierdzeń. Stanowisko powódek nie wskazywało zaś na potwierdzenie wersji pozwanej – M. B. (k.182) „nie mam żadnej wiedzy na temat pochodzenia środków dotyczących wykupu mieszkania”, M. S. (k.181) – „moja siostra wyłożyła środki na wykup mieszkania, jednakże moja mama jej to oddała”. Wbrew zatem zarzutowi apelacji źródło pochodzenia środków na wykup mieszkania niewątpliwie nie zostało przyznane przez powódki, a istniejący materiał dowodowy nie pozwalał na przyjęcie, że to pozwana darowała na ten cel pieniądze spadkodawczyni.

W tej sytuacji brak było podstaw do skutecznego zakwestionowania ustaleń faktycznych poczynionych w zaskarżonym wyroku w związku z czym Sąd Okręgowy ustalenia te jako prawidłowe podzielił i przyjął za własne.

W oparciu o ustalony stan faktyczny Sąd Rejonowy w sposób prawidłowy rozstrzygnął o żądaniach powódek. Odnośnie zarzutów dotyczących naruszenia prawa materialnego to zauważyć należy, że za utrwalony w orzecznictwie i doktrynie uważa się pogląd o możliwości skutecznego dochodzenia zachowku także w sytuacji gdy spadkodawca nie pozostawił testamentu i dziedziczenie następuje na podstawie ustawy (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 2011r. III CZP 136/10, LEX nr 844761). Podnosi się, że odmienne stanowisko prowadziłoby do iluzorycznej ochrony spadkobiercy ustawowego gdyby np. doszło do rozporządzenia całością majątku przed śmiercią przez spadkodawcę. Brzmienie art.991 kc nie pozwala zaś na wyciąganie odmiennych wniosków (Paweł Książak „Zachówek w polskim prawie spadkowym” Wydanie 2, Warszawa 2012, LexisNexis, str.155 – 160). Z kolei zarzuty dotyczące naruszenia przez zaskarżony wyrok art.1039 i 1040 kc są bezprzedmiotowe, gdyż regulacje te mają zastosowanie wyłącznie w sprawie o dział spadku (a niniejsza sprawa dotyczy żądania zachowku) – Kodeks Cywilny Komentarz pod redakcją Jacka Gudowskiego Tom IV Spadki LexisNexis Warszawa 2013, str.341. Nie zachodzi także naruszenie art.993 kc – darowizna uczyniona przez spadkodawczynię spełniała wymogi określone w cytowanym przepisie i nie zachodziło wyłączenie od jej zaliczenia wskazane w art.994 kc.

Z uwagi na powyższe, akceptując także rozważania prawne przedstawione w uzasadnieniu zaskarżonego orzeczenia, Sąd Okręgowy na podstawie art. 385 kpc, apelację pozwanej oddalił jako bezzasadną.

SSO J. Borkowicz – Grygier SSO M. Wysocki SSO A. Lewandowska